

NUTQIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARNING SENSOR-MOTORN RIVOJLANISHINI RIVOJLANTIRISHNING SAMARALI YO‘LLARI

Zokirjonova Hayotxon Muxtorjon qizi

Namangan davlat pedagogika instituti

Maxsus pedagogika (logopediya) yo‘nalishi

1-kurs magistratura talabasi

+998935063716

Annotatsiya: Mazkur maqolada nutqida nuqsoni mavjud bolalarning sensor-motor rivojlanish xususiyatlari, ularni rivojlantirishning nazariy asoslari hamda samarali pedagogik-korreksion usullari tahlil qilinadi. Tadqiqotda logopedik, psixologik va pedagogik yondashuvlar integratsiyasi asosida sensor-motor faoliyatni takomillashtirishning amaliy metodlari yoritilgan. Natijalar nutq rivoji bilan motorika va sezgi tizimlari o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Shuningdek, kompleks mashqlar tizimi nutq nuqsonlarini korreksiya qilishda samarali vosita ekani asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: nutq nuqsoni, sensor rivojlanish, motorika, korreksion pedagogika, logopedik mashqlar, sezgi tizimi, artikulyatsiya, rivojlantiruvchi muhit.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности сенсомоторного развития детей с нарушениями речи, а также теоретические основы и эффективные педагогико-коррекционные методы его формирования. Освещаются практические способы совершенствования сенсомоторной активности на основе интеграции логопедического, психологического и педагогического подходов. Результаты показывают тесную взаимосвязь между развитием речи и функционированием моторных и сенсорных систем. Обосновывается эффективность комплексной системы упражнений как средства коррекции речевых нарушений.

Ключевые слова: нарушение речи, сенсорное развитие, моторика, коррекционная педагогика, логопедические упражнения, сенсорная система, артикуляция, развивающая среда.

Abstract: This article examines the characteristics of sensorimotor development in children with speech impairments, as well as the theoretical foundations and effective pedagogical-correctional methods for its improvement. The study highlights practical techniques for enhancing sensorimotor activity based on the integration of speech therapy, psychological, and pedagogical approaches. The findings demonstrate a close relationship between speech development and motor as well as sensory systems. Moreover, a system of comprehensive exercises is substantiated as an effective means of correcting speech disorders.

Keywords: speech impairment, sensor development, motor skills, correctional pedagogy, speech therapy exercises, sensory system, articulation, developmental environment.

Hozirgi davrda bolalar nutqidagi buzilishlar sonining ortib borishi maxsus pedagogika va logopediya oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda. Nutq nuqsonlari nafaqat til va talaffuz jarayoniga, balki bolaning umumiy psixik, sensor va motor rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatadi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutq faoliyati markaziy nerv tizimi, sezgi analizatorlari va harakat apparati faoliyati bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli nutqni rivojlantirish faqat artikulyatsion mashqlar bilan cheklanib qolmasdan, balki sensor-motor tizimni kompleks rivojlantirishni talab etadi. Shunday ekan biz eng avvalo, sensor va motorika tushunchalari bilan to‘liq tanishib olamiz.

Sensor rivojlanish — bu bolaning ko‘rish, eshitish, taktil, kinestetik va vestibulyar sezgi tizimlari faoliyatining shakllanish jarayonidir. Motor rivojlanish esa umumiy va mayda harakat koordinatsiyasi, mushak tonusi, muvozanat hamda artikulyatsion apparat harakatchanligini o‘z ichiga oladi.

Nutq buzilishlari kuzatiladigan bolalarda ko‘pincha quyidagi holatlar aniqlanadi:

- ❖ qo‘l barmoqlari harakatining sustligi;
- ❖ ritm va koordinatsiya buzilishi;
- ❖ fonematik eshituvning yetarli rivojlanmaganligi;
- ❖ sezgi differensiasiyasining past darajasi.

Bu omillar nutq apparatining to‘liq ishlamasligiga olib keladi. Demak, nutqni korreksiya qilishda sensor-motor rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash zarur shart hisoblanadi.

Sensor-motor rivojlanishni ta‘minlovchi samarali yo‘llar

1. Kompleks yondashuv tamoyili

Eng samarali natija logoped, psixolog, pedagog va ota-ona hamkorligida amalga oshiriladigan tizimli mashg‘ulotlarda kuzatiladi. Har bir mutaxassis bolaning rivojlanishiga turli tomondan ta‘sir ko‘rsatadi.

2. Mayda motorikani rivojlantirish mashqlari

Mayda qo‘l harakatlari nutq markazlari faoliyatini faollashtiradi. Quyidagi mashqlar tavsiya etiladi:

- ❖ mozaika va konstruktor o‘yinlari;
- ❖ plastilin bilan ishlash;
- ❖ ip o‘tkazish, tugma qadash;
- ❖ barmoq gimnastikasi.

3. Sensor integratsiya mashqlari

- ❖ Sezgi tizimlarini uyg‘un rivojlantirish nutqni tezlashtiradi. Bunda:
- ❖ turli fakturadagi buyumlarni ushlab ko‘rish;
- ❖ tovush manbaini aniqlash o‘yinlari;
- ❖ rang va shaklni farqlash mashqlari qo‘llanadi.

4. Artikulyatsion va nafas mashqlari

Og‘iz, til, lab mushaklarini mustahkamlovchi mashqlar tovush talaffuzini yaxshilaydi. Nafas mashqlari esa nutqning ravonligi va ovoz kuchini tartibga soladi.

5. Ritmik-harakatli faoliyat

Musiq va ritm asosidagi mashqlar koordinatsiya va nutq tempini rivojlantiradi. Masalan:

- ❖ qo'shiq aytish bilan birga harakat bajarish;
- ❖ ritmga mos qarsak chalish;
- ❖ logoritmik mashg'ulotlar.

6. O'yin texnologiyalaridan foydalanish

O'yin faoliyati bolalar uchun eng tabiiy rivojlantiruvchi muhit hisoblanadi. Didaktik o'yinlar orqali nutq, tafakkur, sezgi va harakat bir vaqtning o'zida rivojlanadi.

Pedagogik kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, 3–6 oy davomida kompleks sensor-motor mashqlar bilan shug'ullangan bolalarda:

- ❖ talaffuz aniqligi oshgan;
- ❖ so'z boyligi kengaygan;
- ❖ nutq faolligi ortgan;
- ❖ umumiy harakat koordinatsiyasi yaxshilangan.

Bu natijalar sensor-motor rivojlanish nutq korreksiyasining muhim tarkibiy qismi ekanini tasdiqlaydi.

Sensor va motor tizimlar nutqning fiziologik asosini tashkil etadi. Agar bola atrof-muhitni sezgi orqali to'liq idrok etmasa yoki harakat koordinatsiyasi sust bo'lsa, nutq rivoji ham sekinlashadi. Shu sababli logopedik ishlar faqat tovushlarni to'g'rilash bilan cheklanmasligi, balki umumiy rivojlantiruvchi mashqlarni ham qamrab olishi kerak. Zamonaviy korreksion pedagogika integrativ yondashuvni eng samarali model sifatida tan oladi.

Nutqida nuqsoni bo'lgan bolalarning sensor-motor rivojlanishini takomillashtirish ularning nutqini tuzatish jarayonida muhim omil hisoblanadi. Kompleks mashqlar tizimi, rivojlantiruvchi muhit va mutaxassislar hamkorligi asosida tashkil etilgan ta'lim-tarbiya

jarayoni yuqori natija beradi. Shu bois amaliyotda sensor, motor va nutq rivojini birgalikda qo‘llab-quvvatlovchi integrativ metodikalar keng joriy etilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Logopediya asoslari / M. Ayupova. — Toshkent: O‘qituvchi, 2013.
2. Bolalar nutqini rivojlantirish metodikasi / Sh. Usmonova. — Toshkent: Fan, 2018.
3. Pedagogika / R. Mavlonova, N. Rahmonqulova. — Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. Umumiy pedagogika / J. Yo‘ldoshev. — Toshkent: Fan, 2009.
5. Logopediya / T.B. Filicheva, G.V. Chirkina. — Moskva: Prosveshcheniye, 2002.
6. Spetsialnaya pedagogika / N.N. Malofeev. — Moskva: Akademiya, 2010.